

STJEPAN GUNJAČA

RAD MUZEJA HRVATSKIH STARINA U GODINI 1952.

Ove se godine rad odvijao u boljim prilikama, jer je ispražnjeno mjesto kustosa u siječnju popunio Julije Grabovac, dotadašnji profesor gimnazije u Splitu. Osim toga, popravili su se uvjeti rada i na drugoj strani: dobile su se, prvi put poslije Oslobođenja, radne prostorije za administrativne poslove i dio tehničkih poslova, koje nam je u ulici Narodnih žrtava (ex Solinska cesta) dodijelio Gradski narodni odbor, te smo se u njih uselili u veljači.

Kao osnovni problem ostaje i dalje pitanje izgradnje nove muzejske zgrade, te se u tome pošlo za korak naprijed. Na sjednici Narodnog odbora grada Splita, koja se održala 16. siječnja, prihvaćen je u potpunosti prijedlog direktora Muzeja od 8. XI. 1951. (br. 991), da se ustupi teren radi izgradnje muzeja, što nam je Odbor prije obećao. Jugoslavenskoj akademiji stavljen je na raspolaganje od strane Odbora građevni teren s više alternacija. Pri tome je Izvršni odbor grada izrekao želju, da Jugoslavenska akademija formira specijalnu komisiju, kojoj bi se imao prepustiti izbor definitivne lokacije. Akademija je sa zadovoljstvom prihvatila ponudu i imenovala komisiju, u koju su ušli: akademik prof. dr. Grga Novak, dopisni članovi Akademije ing. arh. Josip Seissel, dr. Cvito Fisković i dr. Stjepan Gunjača. Izaslanici Akademije, osim jednog odsutnog člana, sastali su se 19. II. sa članovima Izvršnog odbora GNO, te je poslije izmjene misli mješovita komisija Akademije i Grada pregledala ponuđene položaje i izabrala gradilište. O tome je sastavljen zapisnik, koji se radi uvida u izbor lokacije i radi historijata ovog pitanja u cijelosti donosi:

ZAPISNIK

o obilasku i izboru terenskih lokacija za izgradnju Muzeja hrvatskih starina u Splitu od strane Komisije Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i članova Izvršnog odbora NO-a grada Splita, dne 19. veljače 1952.

Zapisnik sastavljen u tajništvu NO-a grada Splita.

Komisiju sačinjavaju:

Predsjednik: akademik prof. dr. *Grga Novak*;

Članovi: prof. ing. arh. *Josip Seissel*,

direktor Muzeja hrvatskih starina dr. *Stjepan Gunjača*.

Četvrti član Komisije od strane Jugoslavenske akademije dr. Cvito Fisković nije učestvovao u radu Komisije, jer je bio odsutan iz Splita.

Od strane Izvršnog odbora NO-a grada Splita učestvovali su kao članovi Komisije:

tajnik NO-a grada Splita: *Jakov Odrlić*,

povjerenik komunalnih poslova

NO-a Grada: ing. arh. *Markovina Marko*.

Kao promatrači učestvovali su u radu komisije:

predsjednik NO-a grada Splita: *Ninčević Paško*,

podpredsjednik NO-a grada Splita: *Kukoč Miljenko*,

ing. hortikulture: *Klaić*,

zapisničar: *Grabovac*.

Komisija je započela radom u 9 sati, a završila u 15 sati.

Prije obilaska terena Komisija se sastala u prostorijama predsjedništva NO-a grada Splita, gdje je akademik prof. dr. Grga Novak zahvalio predsjedniku Paški Ninčeviću na živom zauzimanju Odbora, da iziđe u susret Akademiji, istakavši, da s obje strane postoji puna suglasnost u cilju, i da će Akademija sa svoje strane nastojati da se podigne zgrada dostojna nauke, nacionalnog i političkog značaja Muzeja, pa onda i samog ugleda Akademije kao i grada Splita, u nadi da će se zajedničkom suradnjom cilj što efikasnije postići.

Predsjednik NO-a grada Splita, Paško Ninčević, zahvalio je prof. Novaku izjavljujući, da je Odbor smatrao za svoju dužnost da pruži punu podršku ovoj zamisli, jer se stvar tiče prošlosti našeg naroda i nauke. Nadalje je obećao, da će u svim mogućim pitanjima pružiti pomoć, koliko god budu mogućnosti dopuštale.

Nakon toga Komisija je razgledala regulacioni plan grada Splita, i na njemu ocijenila i uzela u obzir sve komponente, koje jednoj lokaciji daju ili oduzimaju prednost. Zatim se Komisija uputila na teren, pregledavši sve tri ponuđene lokacije, i to: 1. lokaciju u Marmontovoj ulici, 2. lokaciju na zapadnoj obali i 3. lokaciju u sjevernom dijelu grada ispod Glavičina.

Nakon završenog obilaska sastali su se članovi komisije i promatrači, u Tajništvu NO-a grada Splita radi izmjene mišljenja i konačne odluke o izboru lokacije.

Predsjednik prof. dr. Grga Novak dao je najprije riječ članu Komisije direktoru Muzeja hrvatskih starina dru. Stjepanu Gunjači, koji je iznio ovo mišljenje:

»U toku samog pregleda terena i izmjene misli pri tome uočili su se razni faktori, koji već prema naravi svoje sadržine jasno govore, da je praktično

kudikamo bolji i prihvatljiviji položaj na zapadnoj obali. Na položaju u Marmontovoj ulici, koji bi imao tu prednost, što je u strogom centru grada i zato publici pristupačniji, ukazuju se teškoće skopčane sa zapadnim zidom bastiona, koji bi morali respektirati, a on bi onda razdvojio muzejski kompleks na dva dijela, ma kako mi riješili komunikacije kroz bedem. Osim toga se vidjelo, da bi trebalo ukloniti nasip u bastionu, koji je golem, a mjesto, na koje bi ga odstranjivali, daleko je u najmanju ruku par kilometara. Taj bi odvoz progutao velike svote. S druge strane, kad se nasip ukloni, onda mi ne bismo imali potrebne dubine terena za gradnju skloništa, jer bi na dva tri metra dubine već kapiliralo more. Već su drugovi na terenu istakli, kako postojeće zgrade uokolo ovog položaja stoje okrenute leđima, te bi muzejska zgrada u njima imala trajan posve nepoželjan vis-à-vis. Ako s druge strane uzmemo onaj blok kuća, što se nudi za etapno proširivanje našeg objekta, onda zalazimo u kompleks teškoća, kao što su izvlaštenje i rušenje. S tim je usko povezano stambeno pitanje, za koje mi je drug tajnik nekoliko puta istakao, da je to najbolniji problem Splita, a to bi značilo, da onda imamo pred sobom problem iseljavanja stanara, a nama je provizorija i čekanja nažalost i predosta. Napokon mi se na ovom terenu moramo prilagođivati cesti, prometu, vertikalni, konzervatorskim momentima i t. d., a to sve koči gibljivost, što je na štetu spontanog odraza naše arhitekture, koji treba da izbije iz sadržaja Muzeja, muzeoloških principa i općenitog kulturnog i političkog značaja ustanove. Pored svega ovoga treba se najviše obazirati na pitanje, da li će Akademija smoći velike iznose, koje takav položaj po sebi nameće. O financijskom momentu treba mnogo voditi računa, a i o tome, da se Akademija ne upušta u komplekse raznorodnih obaveza, nego da joj se dade čista situacija. Gleda li se stvar s ovoga stajališta, onda praktične prednosti pripadaju onom drugom položaju na zapadnoj obali, gdje je situacija kudikamo zgodnija. Trebamo da uvijek imamo na umu, da su muzejski predmeti originalni i da treba predvidjeti osiguranje za svaku nedaću, a na ovoj situaciji se dade izgraditi krasno sklonište u slučaju rata, ako se iskopa rov ispod sjevernog puta. S ovih i drugih razloga, koji su se pojavili pri obilasku terena, mislim, da Muzej treba graditi na zapadnoj obali.«

Nakon završenog izlaganja dra. Gunjače riječ je dobio povjerenik kom. poslova NO-a grada Splita ing. arh. Marko Markovina, koji je iznio ovo mišljenje:

»Teren u Marmontovoj ulici zamišljen je za jednu administrativnu zgradu na prometnoj arteriji i u centru grada. Zgrada, koja bi se imala podići na tom mjestu, trebala bi da respektira postojeće zidove bastiona. Muzej, kao jedna sasvim reprezentativna javna zgrada, možda ne bi najsretnije bila smještena na toj ulici s obzirom na okolne zgrade, koje su dvorišnim fasadama okrenute prema ovom terenu. Vrijednost ovako monumentalne zgrade sigurno bi se umanjila, s obzirom na izgled okoliša, pa da se to uskladi, bilo bi sigurno nužno izvršiti neke adaptacije na pojedinim okolnim zgradama. Da se ovaj Muzej razvije u punom svom potrebnom prostoru, bilo bi također nužno pristupiti oduzimanju većeg kompleksa terena (ma da program za izradu projekta nije poznat), a to bi iziskivalo jače financijske investicije. Da se odabere ova lokacija, zgrada Muzeja mogla bi se ostvariti samo etap-

nom izgradnjom paralelno s eksproprijacijom ili otkupom susjednih stambenih zgrada i terena u pravcu prema zapadu, t. j. prema današnjoj Matošićevoj ulici. Pored ovih zapažanja mislim, da bi ovakav Muzej bio na previše prometnoj arteriji, koja će za dugi niz godina ostati jedna od glavnih saobraćajnica Splita.

Drugi teren na zapadnoj obali predviđen je za administrativne zgrade ili bolje za javne reprezentativne zgrade. Teren je čist, a sam smještaj Muzeja bio bi vidno uočljiv. Prednost je ovoga terena, što se zgrada nalazi na živoj prometnoj saobraćajnici otvorenim pogledom na splitsku luku, dok pozadi puca vidik na park-šumu Marjan. Tako sam smještaj može da pridonese impozantnosti ovako reprezentativne zgrade, a financijski efekat bi se uglavnom sveo na utrošak izgradnje samog objekta.«

Poslije ing. Markovine uzeo je riječ član Komisije prof. ing. arh. Josip Seissel, koji je rekao:

»S obzirom na smještaj terena u Marmontovoj ulici, na okolišne zgrade, potrebu respektiranja zidova bastiona, zatim na iskop i odvoz ogromnih količina materijala radi kopanja temelja, što bi iziskivalo za same pripreme radove ogromne financijske investicije, koje bi premašile čak i troškove izgradnje samog objekta, držim, da ta lokacija ne bi bila najsretnije izabrana, iako bi zadovoljila funkciju Muzeja, jer bi se nalazio u strogom gradskom centru. S druge strane, potreba prostora ne bi bila neposredno zadovoljena, a etapno izgrađivanje, sa svim teškoćama, koje su predgovornici već istakli, nameće niz vrlo teških i s golemim financijskim žrtvama izvedivih kompleksnih problema, u određenoj situaciji, pa i u bližoj budućnosti. Zgrada bi uz to, po riječima ing. Markovine, bila smještena u živoj i bučnoj prometnoj arteriji, a ta bi svakako bila velika smetnja radu u Muzeju.

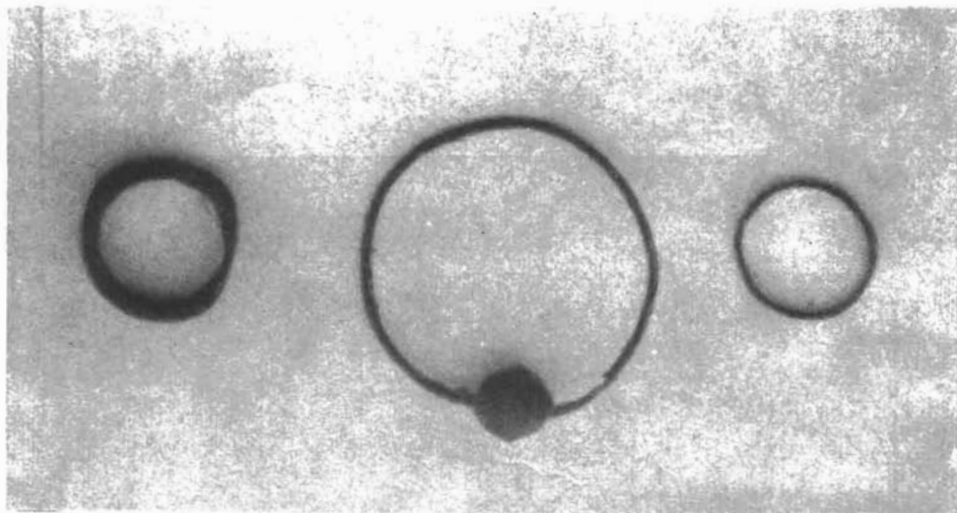
Naprotiv lokacija na zapadnoj obali uz smještaj, okolinu i ostale momente ima tu prednost, da je čista i ne zahtijeva nikakve financijske žrtve za pripreme radove, te bi se sav financijski efekat sveo na samu izgradnju objekta. Uz to zapadna je obala promenadna saobraćajnica Splita, a to s jedne strane osigurava jaču frekvenciju Muzeja, a s druge strane ne ometa rad Muzeja, jer isključuje bučniji saobraćaj. A što je najvažnije, problem prostora i mogućnost proširenja su potpuno zadovoljeni. Mislim, da bi u projektu trebalo predvidjeti podizanje samog objekta na nekoliko stepenica, pa bi tim i monumentalnost, a i uočljivost objekta svakako bila zadovoljena. Iz ovih razloga ja mislim, da se pri konačnoj odluci daje prednost lokaciji na zapadnoj obali.«

Da bi se čulo i mišljenje promatrača, predsjednik prof. Novak, zamolio je ing. Klaića, da iznese svoje zapažanje. Ing. Klaić se složio sa gledištem predgovornika istakavši:

»Terenska lokacija u Marmontovoj ulici za izgradnju Muzeja predstavljala bi ogromne arhitektonske i materijalne teškoće, koje se u određenoj situaciji teško mogu prebroditi. Izbor te lokacije, s obzirom na regulacioni plan, bio bi provizorno rješenje, jer se ne bi stvorio poželjan ambijent za ovako monumentalnu zgradu, kojoj bi vrijednost svakako bila znatno umanjena neuglednim okolišem. Naprotiv, lokacija na zapadnoj obali omogućila bi poželjan ambijent, jer regulacioni plan tu predviđa izgradnju javnih reprezentativnih zgrada, koje bi na neki način stvorile povoljan okvir Muzeju. Želim samo

Sl. 1. Starohrvatski grob na Maksimovića bašti u Biskupiji

Sl. 2. Nalaz predmeta na Maksimovića bašti u Biskupiji

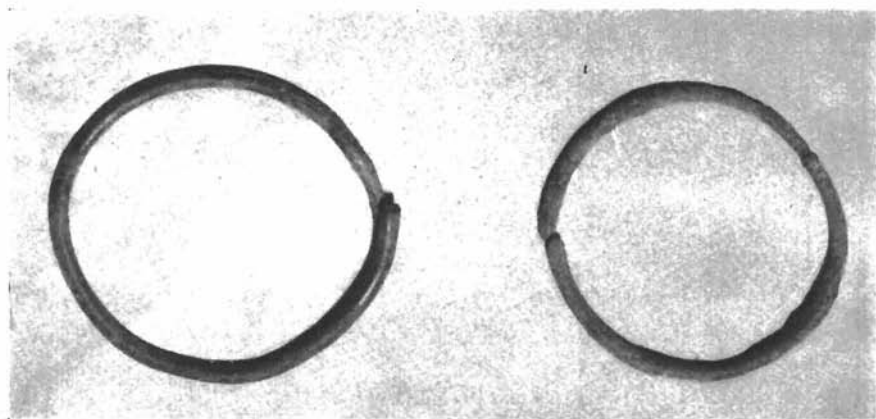
Sl. 3. Iskopine kod crkve sv. Spasa u vrelu Cetine i konzerviranje ostataka crkve g. 1952.

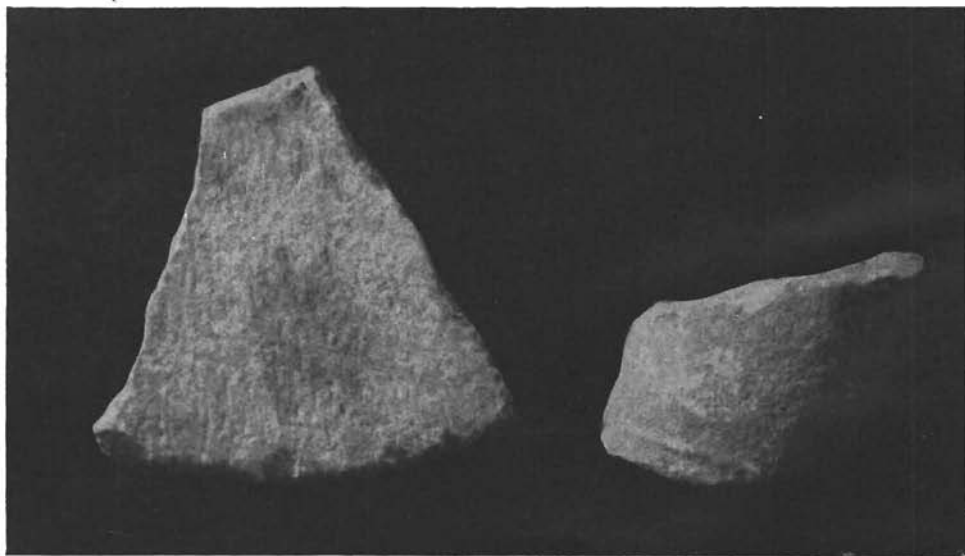
Sl. 4. Starohrvatski grob kod sv. Spasa u Cetini

Sl. 5. Gore: pronađeni fragmenti grede u Cetini g. 1952.
Dolje: Spajanje pronađenih fragmenata s prije nađenim dijelovima grede

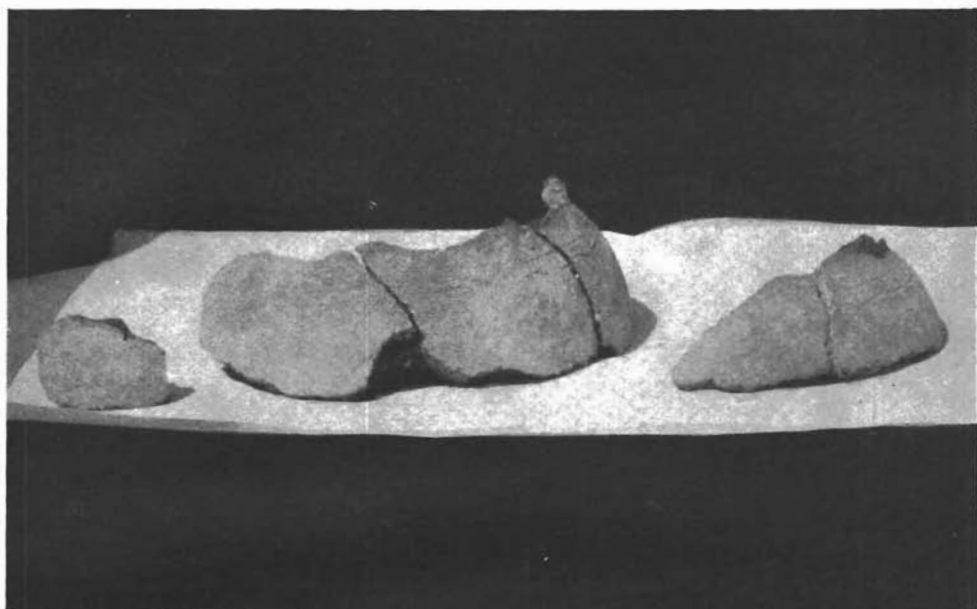

Sl. 6. Karike pronađene na Zelenovića njivi u Kotluši

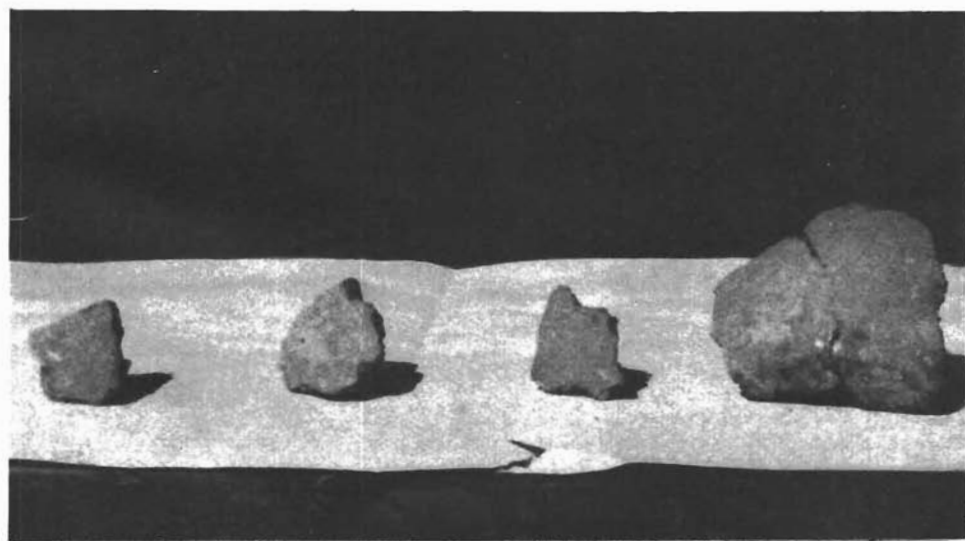

Sl. 7. Ulomci kolone i nadvratnog luka iz Biskupije

Sl. 8. Fragmenti srednjovjekovnog lonca sa Totića njive u Cetini

Sl. 8a. Fragmenti lonaca na Totića njivi u Cetini

Sl. 9. Fragment žronja sa Totića njive u Cetini

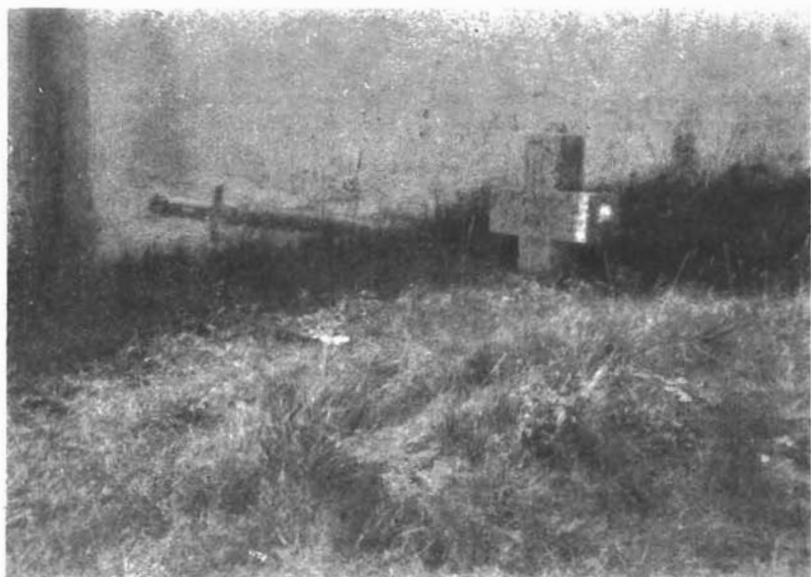
Sl. 10. Pronađeni kamenolom stećaka na brdu Kašnici iznad Cetine

Sl. 11. Slučajno otkriveno kolje u rijeci Cetini (možda ostaci vodenice stare Ůrljke)

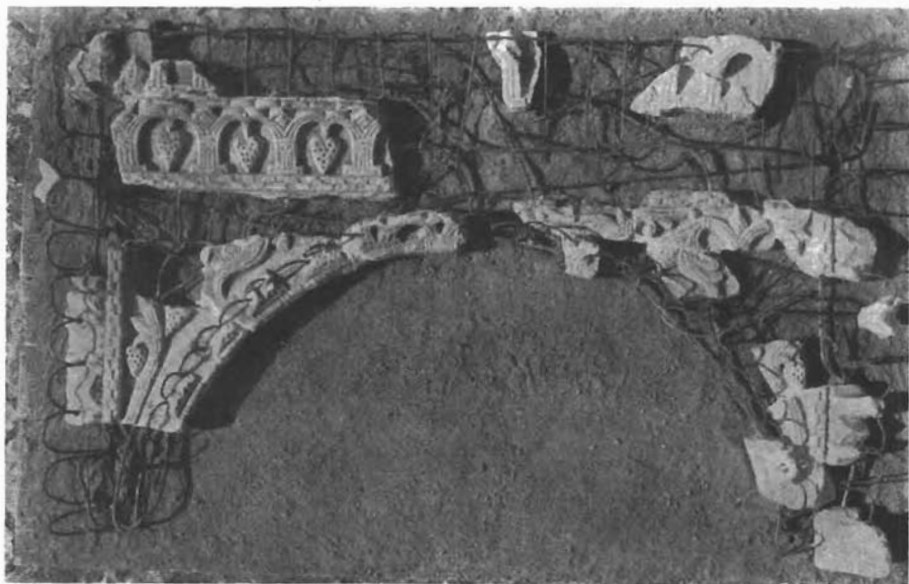
Sl. 12. Stećci na Mahovicama kod Petkovića kuća

Sl. 13. Stećak s mačem uzidan u ugao sv. Ilije u Ridanima kod Knina

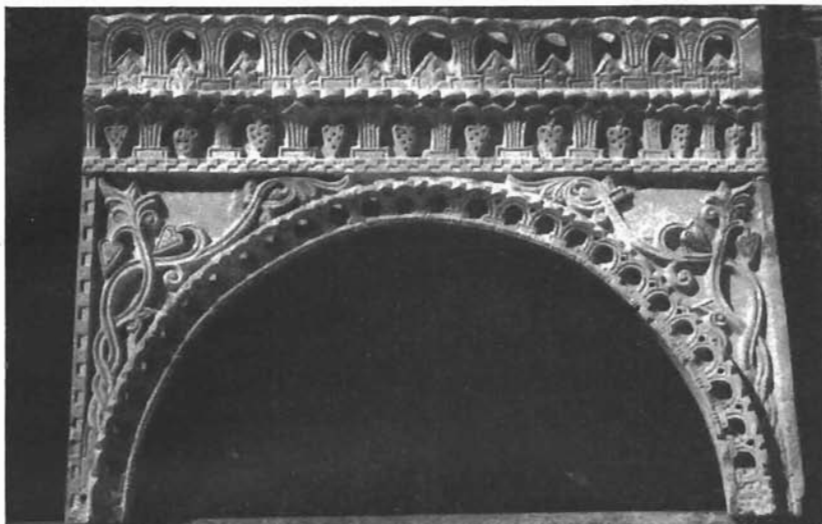
Sl. 14. Konzerviranje crkve sv. Spasa. Slika pokazuje restaurirani i rekonstruirani dio pročelja zvonika. Novo od staroga odijeljeno je diskontinuitetnom linijom (staro je s krajeva, a novo u sredini)

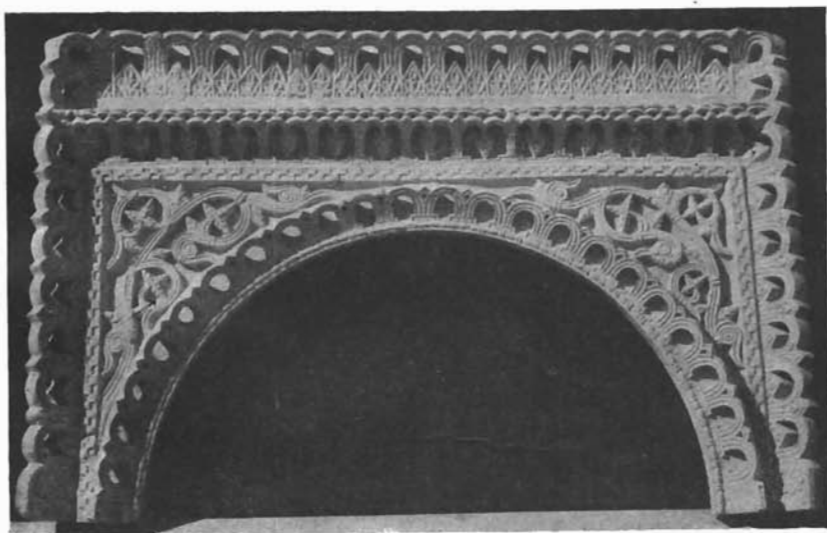
*Sl. 15. Armiranje originalnih dijelova jedne strane košare ciborija
pred rekonstrukciju*

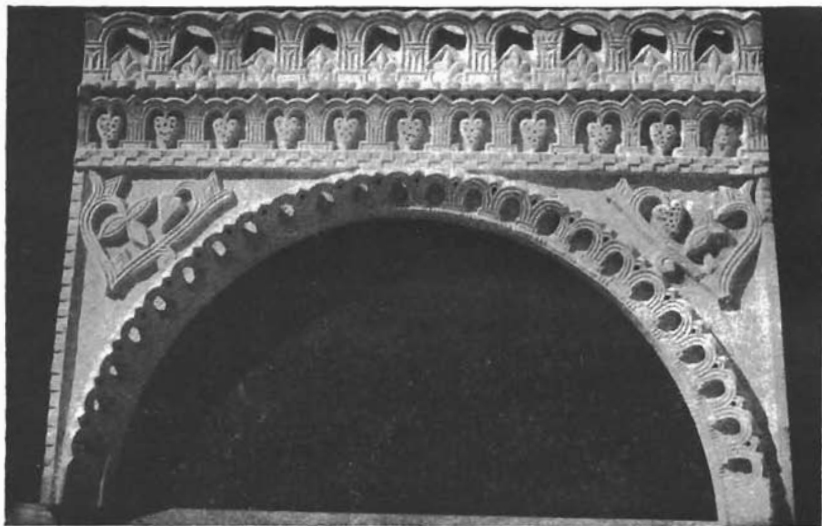
Sl. 16. I. strana rekonstruirane košare ciborija iz Biskupije

Sl. 17. II. strana rekonstruirane košare ciborija iz Biskupije

Sl. 18. III. strana rekonstruirane košare ciborija iz Biskupije

Sl. 19. IV. strana rekonstruirane košare ciborija iz Biskupije

Alcal. 36 cm.
V. 38.5

S. GUNJAČA: *Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1952.*

16

Sl. 20 *Rekonstruirani kapitel ciborija iz Biskupije*

istaći to, da treba naročito paziti na rješenja pozadine, te da se ne bi smjelo dopustiti da se u pozadini izgrade veći stambeni objekti, nego samo jednokatne vile.«

Poslije ing. Klaića uzeo je riječ tajnik NO-a grada Splita, drug Odrlijin Jakov, koji je iznio ovo mišljenje:

»Mislim, da bi najbolje odgovarala lokacija u Marmontovoj ulici s obzirom na funkciju samog Muzeja kao takvog i na historijsku povezanost. S druge strane u prilog toj lokaciji govori i buduće regulaciono rješenje ovoga uskog predjela. Pri rješenju ovog pitanja ne dolazi u obzir samo rješenje zgrade kao takve, nego i njen naučni, kulturni i politički značaj, naročito s obzirom na propagandu, koju današnji odgovorni talijanski državnici vode u prilog dokazivanju talijanstva Dalmacije i Splita. Imajući ove činjenice pred očima, pri konačnom određivanju izbora lokacije držim, da finansijski troškovi moraju imati drugostepeno značenje, te zato zastupam ovu lokaciju, koja bi možda samo za milion dinara povećala troškove izgradnje, ali bi zato odgovarala svojoj svrsi.

Međutim, ukoliko govore drugi razlozi za lokaciju na zapadnoj obali, smatram, da u sadašnjem momentu takvo rješenje odgovara prilikama.«

Diskusiju je zaključio predsjednik Komisije akademik prof. dr. Grga Novak, koji se složio s mišljenjem članova komisije, da bi lokacija na zapadnoj obali najbolje odgovarala, jer pruža sve mogućnosti za nesmetani razvoj Muzeja, a svojim položajem nimalo ne umanjuje njegovu naučnu, političku i kulturnu funkciju.

Nakon toga se komisija složila, da na temelju naprijed iznijetih mišljenja odabere kao najprikladniju lokaciju za gradnju Muzeja hrvatskih starina – *lokaciju na zapadnoj obali*.

Na kraju je predsjednik akademik prof. dr. Grga Novak zahvalio članovima komisije i predstavnicima odbora NO-a grada Splita na plodnoj suradnji pri rješavanju pitanja izbora lokacije ističući uvjerenje, da će se ova suradnja u interesu nauke nastaviti i nadalje, što će biti najbolji dokaz o jedinstvu gledišta, koliko predstavnika narodne vlasti, toliko i naučnih foruma, koji teže istom cilju, prosvjećivanju naroda kao zalogu njegove bolje budućnosti u novoj socijalističkoj Jugoslaviji.

Predsjednik NO-a grada Splita, drug Paško Ninčević, sa svoje je strane pozdravio predsjednika i članove Komisije naše najviše naučne institucije Jugoslavenske akademije obećavajući punu podršku u svim njenim nastojanjima, koliko to god budu dopuštale mogućnosti.

Time je u 15 sati zaključen rad Komisije.

Predsjednik Komisije
Jug. akad. znanosti i umjetnosti
Grga Novak s. r.

Članovi:
J. Seissel s. r.
S. Gunjača s. r.
J. Odrlijin s. r.
M. Markovina s. r.

Zapisničar:
J. Grabovac s. r.

U Splitu, dne 19. veljače 1952.

Na prijedlog I. odjela Akademije Uprava je Akademije zaključila, da se za gradnju muzeja prihvati zemljište na Zapadnoj obali. Pri određivanju kompleksa računalo se s time, da će budućim radovima oko istraživanja hrvatskih arheoloških spomenika prostorne potrebe muzeja biti povećane, te će zahvaćena površina zadovoljiti potrebe muzeja za nekoliko decenija unaprijed. U listopadu je izvršen zemljišno-knjižni prijenos na Jugoslavensku akademiju, a Akademija je formirala komisiju sa zadatkom, da ona izvrši predradnje za izradu idejnih nacrti za gradnju, i to: dopisne članove iz Odjela za likovne umjetnosti ing. arh. Josipa Seissela i ing. arh. Mladena Kauzlarića, a iz Odjela za filozofiju i društvene nauke prof. dra. Mihom Baradu i dra. Stjepana Gunjaču. Ova komisija ima se sastati u idućoj godini.

Ali u pitanju provizornog azila dogodila se opet promjena; izvršila se još jedna selidba predmeta, osma po redu od začetka Muzeja. Provizornim smještajem u Splitu muzej je zapremao dva Meštrovićeva objekta: Kaštelet (Crkvinu), u kojem su bili lapidarij, biblioteka i klesarska radionica, zatim podrum nedaleko Galerije, gdje su se smjestili kovinski i drugi sitni predmeti. Meštrovićevom darovnicom pripala su oba objekta našoj Republici s namjenom, da Galerija bude javna, a da se u Kašteletu izlože gipsane majstorove skulpture. Da muzej ne bi bio na putu tom ostvarenju i da oba momenta dođu do izražaja, a da se ujedno zaštite interesi muzeja, direktor muzeja predložio je Gradskom narodnom odboru, da se predmeti iz Kašteleta prenesu u podrum Galerije, koji u novom momentu ne dolazi u kombinaciju za bilo kakvu potrebu. Ovaj podrum je izabran zato, što nije bilo nikakvih drugih prostorića, u kojima bi se na okupu mogli naći svi muzejski predmeti, zatim što su tu dobro zaštićeni od provale i požara i što je prijenos bio lak i jeftin zbog blizine Galerije Kašteletu. U tom su se složili Gradski odbor i Akademija, koja je stvar preporučila Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu NRH. Složio se i stari prijatelj našega Muzeja Ivan Meštrović, te je u pismu od 16. VIII. upravljenom direktoru muzeja kratkim riječima iznio svoje osjećaje: »... Što se tiče Vaše kombinovane uloge, meni je to pravo, a pogotovo kad prilike tako diktiraju, a Vi znadete koliko je meni stalo do tih starina, kojima se bavite i koje čuvate, da bi zbog njih, da sam tamo i sam išao u podrum (= stanovati, op. moja), kamoli ne bih dao podrum da se sačuvaju.«

Preseljenje je izvršeno u kolovozu i rujnu, te je u nestašici sredstava sav muzejski personal sudjelovao u fizičkom radu pri postavljanju lapidarija na privremene police. Novim smještajem dobio se bolji pregled, naravno ne još za javne posjete, nego za bolje snalaženje pri stručnoj obradi predmeta. Ktome muzejski predmeti našli su se opet na okupu.

ARHEOLOŠKA ISKAPANJA

Biskupija. U vrijeme konzerviranja ostataka crkve na Lopuškoj glavici, svibnja 1952., upozorila me radnica Marta Ikovac, da je Nikola Prijić, kopajući prošle zime pijesak u bašti Avre Maksimovića kod kuće Stevana Prijića, pok. Ilije, našao jedan grob i u njemu dvije naušnice. Potraživši nalaznika, dobio sam od njega, uz nagradu, samo jednu starohrvatsku naušnicu, a što

se tiče druge, izjavio je nalaznik, da ju je razmrskao jedan seljak u šaci, kad mu ju je pokazivao. Došavši s Prijčićem na mjesto nalaza, iznio mi je Stevo Prijčić, susjed ovog nalazišta, jedan bakreni prsten rekavši, da ga je našao na površini iste čestice. Odmah sam odvojio četiri radnika i počeo iskapati na spomenutoj bašti. Bašta je veoma malena, a pri njezinu istočnom kraju, koji je više uzbrdat, pronašao je Nikola Prijčić spomenuti grob. Iskapanjem se pretražila istočna polovica bašte, no nije se ništa drugo pronašlo osim jednog oštećenog groba, u kojemu je nađen ispremiješšan skelet u gornjem dijelu tijela, dok su noge ostale netaknute (sl. 1). Među ispremiješšanim kostima pronašao se jedan prsten.

Ovim je pored Crkvine, Stupova, Sv. Trojice, Bukorovićeve bašte, Popoviće-
ćevih dolova, Prijčićeve oranice, Jaramazove njive, Brnčićeve podvornice,
Lopuške glavice i Barica registriran još jedan starohrvatski arheološki loka-
litet u Biskupiji kod Knina.

Prsten, što ga je pronašao Stevo Prijčić, bio je od bronzine i nepravilna oblika. Prilično je debeo, ali zadebljanost nije svugdje jednaka. Izvana je na mje-
stima jako konveksan, a ponegdje, ali u manjoj mjeri, i iznutra. Na njemu
je tamna patina. Promjer mu se izvana kreće oko 25 mm, a iznutra oko 19 mm
(prvi na slici br. 2).

Naušnica, što ju je pronašao N. Prijčić, pripada većem tipu jednozrnatih
starohrvatskih naušnica. Naušnica, odnosno njena karika, nešto je deformi-
rana. Karika je od tanke bakrene žice, a promjer (iznutra) joj se kreće oko
43 mm. Na dnu karike je šuplje jajoliko zrno, u koje su ušla oba kraja
karike. Zrno je sastavljeno od dvije polutke s rebrom, koje je pri dnu tako
odskočilo, da svaka polutka nalikuje na zvončić. Polutke su pri rebrima pri-
lemljene, te tako jedno zajedničko rebro stoji na zrnu vertikalno (u sredini
slike br. 2). Patina je svijetlozelene boje.

Prsten, koji je pronađen u grobu, od bakra je, tanak i uzak. Vanjska povr-
šina mu je konveksna. Promjer mu se kreće oko 21 mm. Patina je zelena.
(Posljednji na slici br. 2).

Cetina. Radovi kod crkve sv. Spasa u selu Cetini kod vrela istoimene rijeke,
koji su započeti g. 1947. i nastavili se 1948. god. (Vidi S. Gunjača, »Radovi
na crkvi i groblju sv. Spasa na vrelu Cetine«, Ljetopis Jugoslavenske aka-
demije 55. Zagreb, 1949. str. 87-91), bili su prekinuti zbog revidiranja prije
istraživanja lokaliteta u Biskupiji (Vidi izvještaje u Starohrvatskoj prosvjeti
III. serija br. 2 i 3 i radnju: S. Gunjača, Revizija iskopina u Biskupiji godine
1950. Ljetopis Jugoslavenske akademije 57. Zagreb 1952), te se nastavak
rada planirao za 1952. godinu. Iskopavanje se nastavilo 7. VIII. i trajalo
je do 2. X. o. g. Ovaj se put istražio segment pred pročeljem crkve (sl. br. 3),
pošto se prije s njega uklonila zemlja i kamenje, koje se ovdje gomilalo za
pređašnjih radova. Na ovom segmentu pronalazili su se i dalje starohrvatski
grobovi. Zatim se rov okrenuo prema sjeveru, te se istražio sjeverozapadni
segment groblja zaobilazeći one grobove, koji su i danas u upotrebi. To je
naročito težak posao, koliko zbog otpora pojedinih vlasnika grobova, toliko
zbog zastajanja rova na pola metra pred svakim takvim grobom i počinjanja
novih otvora u oazama između novih grobova. Na ovaj način morao je ostati
nepretražen teren oko tih grobova, a i tu se može kriti koji objekt, kao i spolia

u obzidama današnjih grobova, te će ova zapreka činiti, da iskopine kod sv. Spasa ne ćemo moći nazvati do kraja iscrpnima.

Ovom kampanjom otkrilo se 310 srednjovjekovnih grobova, te se sada ubrojivši prije pronađene, njihov broj penje na 650. U grobovima se pronašlo priloga, no što se išlo dalje od crkve, oni su bili sve rjeđi. U grobovima, a katkada i izvan njih, pronašle su se naušnice i prstenje raznih tipova, zatim je bilo saponi, apliki, novaca, potkova, čavala i t. d. Inače se pronašlo i nešto prehistorijskih objekata, koji su se nalazili u jednoj prehistorijskoj gomili, koja je u površini srednjovjekovnog groblja, a ti kasniji grobovi su uvelike oštetili tumulus. Nađeno je i rimskih spolia. U ovogodišnji nalaz pripadaju i fragmenti s pleternom plastikom, koji su kao spolia dospjeli u kasnije grobove, a porijeklom su iz crkve sv. Spasa. Od ovoga je važno istaknuti nalaz dvaju ulomaka grede iz crkve s ostacima natpisa koji glase:

1. .. ADON .. = AD ON(orem)

2. .. MNIHUXPIEGOGASTI .. = (do)m(ini) n(ostri) IHU (=IESU) XPI (=CHRISTI) EGO GASTI .. Oba ulomka pripadaju lijevoj gredi, od koje se za iskapanja godine 1948. pronašao kraj s ostatkom natpisa .. CA HUPPANUS D.. A ovaj drugi natpis spaja se po frakturi i po tekstu s prije pronađenim, te sastavljeni dio glasi: » ..(do)m(ini) n(ostri) IESU CHRISTI EGO GASTICA HUPPANUS D(onavi?), ili D(ecrevi?) .. Prema pronađenoj dužini lijeve strane grede, što možemo kontrolirati s cjelovitom desnom gredom, koja se također pronašla g. 1948., vidi se, da ostaje mali dio da se pronađe. Taj svakako stoji između prvog i drugog fragmenta, koji su pronađeni ove godine, te bi bar u našoj dopuni teksta dobili čitav sadržaj, koji je stajao na ovoj strani grede. Sa cjelokupnog pronađenog teksta natpisa doznalo se, da je župan Gastika (cetinski) bio donator ove crkve, da je crkva bila posvećena Kristu i da se tradicija u današnjem nazivu sv. Spas, Salvator, ovim Kristovim atributom, dobro sačuvala. Uz to doznasmo, da je Gastika sin one Nemire, koja se na drugoj strani grede spominje. Pitanje je, hoće li nam dalja iskapanja iznijeti na vidjelo tegurij, od kojeg se dosada pronašla samo mala čest, a naročito, hoće li izići na svijetlo ime županovih sinova, koja izazivlje tekst prije pronađenog natpisa: FILIIS MEIS NOMINE = ?

Stalnu ekipu pri ovoj kampanji sačinjavali su: pisac ovih redaka kao rukovodilac, asistent-konzervator Bartul Petrić kao vršilac tehničkih poslova i kustos Julije Grabovac, koji je pomagao u cjelokupnom radu. Povremeno su pomagali: prof. Nevenka Prosen, direktor Povijesnog muzeja Hrvatske u Zagrebu i Dušan Jelovina, student. Fotosnimanja vršio je Dragutin Stühler, majstor-fotograf Arheološkog muzeja u Splitu. Svima i na ovom mjestu hvala!

SLUČAJNI NALAZI

Pored prije navedenih slučajnih nalaza u bašti Avre Maksimovića u Biskupiji ovdje možemo registrirati i druge:

1. *Lepuri kod Benkovca*. Direktor Arheološkog muzeja u Zadru prof. Mate Suić obavijestio je upravu Muzeja hrvatskih starina, da su seljaci, pri popravku u ratu postradale crkve sv. Martina u Lepurima naišli na staro-hrvatske objekte. Ovaj lokalitet uočio je fra Lujo Marun još u mladim

danima, te je tu više puta namjeravao istraživati, no do toga nikada nije došlo. Nažalost je g. Suić bio kasno informiran o nalazu. Doznao je, da su seljaci jedan fragment s pleternom plastikom uzidali u temelje sakristije zato, što su ga u njenoj blizini pronašli, a drugi, sličan, da su odnijeli i negdje sakrili. Direktor Muzeja hrv. starina pošao je u Benkovac i zamolio Kotarski narodni odbor da intervenira. Obećano mu je, da će Odbor skloniti nalaznike da uz nagradu predaju pronađeni objekt našem muzeju.

2. *Kotluša između Cetine i Urlike*. Nedaleko vrela Nelaja u Kotluši, s desne strane puta, koji vodi u selo Cetinu, nalaze se njive Petra i Špire Zelenovića. Petar nas je obavijestio, da je traktor, koji je orao njegovu njivu za sadnju vinograda, nailazio na grobove i izbacivao ploče i kosti iz grobova. A istodobno nam je, za radova u Cetini, prišao Špiro Zelenović i donio dvije karike pričajući, kako ih je kopajući našao u jednom grobu na svojoj čestici, koja se nalazi do Petrove. Članovi ekipe otišli su istog dana na položaj i sa žalošću konstatirali, da je traktor zaista izbacivao ploče i kosti. Zasadu je preostalo da preporučimo Petru Zelenoviću, da ubuduće kod prekopavanja budno pazi, ne bi li što pronašao, jer nije bilo materijalnih sredstava da bi otpočeli radom.

Pronađene karike:

1. Karika od tanke bakrene žice, deformirana, jajolika oblika. Jedan joj kraj prelazi preko drugoga. Duža os joj iznosi 27, a kraća 23 mm. Patina je svijetlozelena.

2. Karika od tanke bakrene žice manje je deformirana od prednje, jajolika je oblika. Krajevi joj se spajaju. Duža os joj iznosi 23, a kraća 21 mm. (Objekti karike na sl. br. 6). Karike su kupljene za muzej.

3. *Biskupija*. Čuvar kninske tvrđave Ivan Jelovina pronašao je u Biskupiji ulomak kolone, a Petar Katić, iz istog sela, prodao muzeju ulomak nadvratnog luka.

1. Ulomak kolone pronađen je kod seoskog puta, koji vodi u Orlić, do njive Davida Madžara između Crkvine i Stupova. Originalna površina kolone sačuvala se samo na njezinu plaštu, dok je s obje druge strane fraktura. Kolona je bila načinjena od sitnozrnatog vapnenca. Promjer joj iznosi 16 : 5 cm, dok joj se s jedne strane sačuvala visina od 14 : 5 cm, a s druge 10 cm. Pri gornjoj frakturi sačuvala se dio profiliranog horizontalnog pojasa. Jelovina je poklonio objekt muzeju. (sl. 7)

2. Ulomak nadvratnog luka, (sl. 7) koji je u Katićevim kućama pronašao Petar Katić. Ulomak je od sitnozrnatog vapnenca. Na jednoj strani je fraktura, a druge su cjelovite. Oblik se približuje segmentu kružnog vijenca s tom razlikom, što mu krivulje ne ishode iz zajedničkog centra, pa je više sličan segmentu potkove. Kamen je visok 21 : 5, pri vrhu širok 23, a pri dnu 8 : 5 cm, dok mu debljina iznosi 8 : 5 cm. Površine su mu dotjerano obrađene osim leđa, gdje se nalaze grube rupe od dlijeta. Opaža se na licu, da je oko ruba tekao izglačani obrub, što prati tehniku romanike. Ulomak potječe bez sumnje sa Crkvine, odakle je sličnih dospjelo u muzej za arheoloških iskapanja. Ovaj, kao i prije pronađeni ulomci, govore, da su na ranijem građevnom kompleksu bazilike i samostana postojala romanička vrata, bilo dopunjavanjem objekta kakvom dogradnjom, bilo kakvom perforacijom starijeg zida. Nalaz ovog ulomka kod Katićevih kuća još je jedna dopuna ranijim tvrdnjama o raznošenju arhitektonskog materijala sa Crkvine vjekovima.

O PRIJEDLOGU ZA SAVEZNO ISKAPANJE U BRIBIRU

U prošlom broju ovog časopisa iznijeli smo u kratkim crtama historijat prijedloga za iskapanje saveznog značaja na Bribirskoj glavici.

U ovoj godini problem se s naše strane promicao, ali iz razloga štednje Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu FNRJ nije mogao usvojiti predloženu stavku za financiranje iskapanja, a na tome je ostao jedini preduvjet, jer je sve drugo bilo svladano. Međutim, Savjet priznaje radovima savezni značaj i voljan ih je kasnije pomoći, te nas dotle upućuje, da tražimo republička sredstva. Uprava muzeja znajući, da NRH ima najviše muzeja u zemlji i da financira njihove radove, te da se ove godine i s njene strane provodi štednja, odložila je predmet za bolja vremena.

Međutim, zauzimanjem uprave muzeja i Sekretarijata Koordinacionog odbora arheologa FNRJ Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu FNRJ dao je pomoć u iznosu od 300.000 dinara za popravak muzejske zgrade na Bribirskoj glavici. Ovom svotom izvršili su se osnovni popravci; uklonila se vlaga, popravio se betonski krov, prezidala se unutrašnjost, betonirao se pod u polovici zgrade, i zatvorila se sva vrata i prozori. Preostaje još da se izradi drveni pod u drugoj polovici zgrade i napravi cisterna.

INTERVENCIJA ZA ISKAPANJA U BAZENU CETINE

Prateći zamah u izgradnji hidroelektričnih objekata i doznajući, da će na gornjem toku rijeke Cetine, na Perući, biti podignuta brana, koja će dignuti vodostaj jednog dijela toka rijeke stvaranjem akumulativnog jezera time, da će jezero preplaviti 11 km² površine, na kojoj ima arheoloških objekata, uprava je muzeja učinila sve, da zaštiti arheološke interese. Stoga se direktor obratio direkciji »Hidroelektrane Tito« u Splitu, poduzeća za proizvodnju elektroenergije, koje vrši izgradnju brane, te je izložio svoje gledište, da se nesmije dopustiti, da arheološki objekti ostanu zauvijek neistraženi pod vodom, i da poduzeće, koje izazivlje promjenu sadašnjeg stanja, treba da snosi i troškove prethodne arheološke eksploatacije na zainteresiranom terenu. Poduzeće je u principu na to pristalo i zatražilo od uprave muzeja aproksimativni troškovnik za prvu etapu istraživanja u g. 1953., a to će se učiniti, kad se u početku iduće godine izvrši reambulacija terena.

REKOGNOSCIRANJE TERENA

Polača kod Knina. Za vrijeme radova oko konzerviranja temelja crkava u Biskupiji obišao je direktor muzeja selo Polaču radi rekognosciranja terena te je ispitujući seljake doznao, da na položaju Jabukovac ima nekih ruševina. Konstatirano je, da se tu nalazi jedna gomila, u kojoj ima krhotina rimske opeke, a naišlo se i na tragove srednjovjekovne keramike.

Nunić kod Kistanja. Ivan Butković iz Knina obavijestio je usmeno direktora muzeja, da se nedavno u Nuniću otkrila spilja, u kojoj ima ostataka tvorevina ljudske ruke. U kolovozu pošao je direktor u društvu kustosa J. Grabovca i prof. N. Prosenove, direktora Povijesnog muzeja Hrvatske u Kistanje,

gdje smo od Narodnog odbora općine dobili potanje informacije kao i vodiča. Spilja se nalazi na položaju »Tamnice« kod skupa kuća Stijelja. Nitko, kažu, nije znao, da ona postoji, sve dok prošle zime čobani nisu odvalili kamenje sa zatrpanog ulaza. Spilja po tipu pripada t. zv. »golubinkama« t. j. skoro vertikalnim jamama, u kojima se najrađe skrivaju i legu divlji golubovi. Pristup je vrlo težak, jer je uzak i strm. Na desetak metara dubine načinjena su vrata, kroz koja se ulazi u širi prostor jame. Vrata su načinjena od kamene ploče, još danas su in situ i pokretna su, te se okreću na vertikalnim klinovima, koji su pri izradi vrata oblikovani na istoj ploči. Vrata su se iznutra zatvarala posebnom motkom, što se sudi po četvrtastoj rupi, koja se nalazi na dovratniku, a ta rupa se nalazi s nutarnje strane vrata. To znači, da je gospodar situacije bio onaj, koji se unutra sam zatvarao, pa prema tome naziv Tamnice ne bi odgovarao stvarnoj funkciji jame.

Nismo imali mogućnosti da pokušamo iskapati u unutrašnjosti. Seljaci pričaju, da su, kad su ulazili unutra, nalazili ljudskih kostiju, ali mi toga nismo našli, kao ni ostatke keramike, što oni također pričaju, da su nalazili. Nemajući nikakva elementa, na osnovu kojega bismo mogli prosuditi doba upotrebe ovog objekta, možemo pretpostavljati, da je skrovište moglo služiti i u Srednjem vijeku, ukoliko se ono ne bi odnosilo na kasnije, hajdučko skrivalište.

Cetina: 1. Njiva Marka Totića. Na istočnom kraju sela Cetine, prema Baleku, krčio je prošle zime Marko Totić, pok. Josipa, njivu za sadnju vinograda, te nas za vrijeme radova na Cetini obavijestio, da se tom prigodom namjerio na desetak grobova, a u nekima da je bilo krhotina lonaca i pepela. Članovi ekipe došli su na položaj istoga dana, te su prikupili ove podatke:

Čestica Marka Totića zvana »Iza ulice« nalazi se na podnožju brijega i podijeljena je na tri kulture: 1. stari vinograd na jugu, 2. mladosađ vinograda u sredini i 3. njiva na sjevernoj strani. Stari vinograd je sađen godine 1920., a vlasnik priča, da je tada pri krčenju nailazio na grobove, kojih je moglo biti do trideset, no da ih je u većoj dubini moglo preostati, ali on o tome ništa ne zna, jer nije krčio dublje, nego mu je trebalo za sadnju vinograda. Kaže, da su ti grobovi bili obloženi kamenjem i da su bili pokriveni malim pločama. Nije obraćao pažnju, što je u njima, ali kad ih je rušio, našao je 2 noža, te ih odbacio, jer ih je izjela rđa. Tada je našao i dva natpisa, od kojih se jedan sačuvao, te nam ga pokazao. Radi se o donjem dijelu are posvećene Silvanu. Totić dalje tvrdi, da je tada, oko 5 m pred svršetkom rova, a podno brijega na istočnoj strani, našao opaljenih greda, ugljena, pepela, krhotina lonaca i ognjište nabijeno glinom. Vjerojatno se ovdje radi o ostacima nastambe.

Kad je prošle zime nastavio krčiti za mladosađ, opet je nailazio na grobove, koji su se prostirali više po zapadnoj strani njive. U jednom grobu pronašao je krhotine lonca, te ih ostavljao po ogradnom suhozidu, a mi smo ih, kao i krhotine jednog drugog lonca koje smo po njivi našli, uzeli sa sobom (sl. 8, 8a). Pored toga je Totić našao ulomak obrađenog kamena, kojemu je jedna ploha blago konveksna. Na ulomku je ostao i ostatak rupe što nas sve vodi na zaključak, da se ovdje radi o ostatku žrvnja (sl. 9). Kamen je isti kao i kod spomenute are, a potječe s Gajina iznad Koljana, odakle se u rimsko doba vadio kamen, kako to svjedoče rimski spomenici, koji su pronađeni u Koljanima. Vjerojatno se ovdje radi o pravljenju žrvnja od nekog rimskog spomenika. Svi ovi podaci govore, da je potrebno na ovoj njivi iskapati.

2. Kapnica. Na planini Kapnici, sjeveroistočno od vrela Cetine, a dobar sat hoda daleko od njega, pronašao je direktor muzeja dva položaja, na kojima se nalaze stećci, koji su otkinuti od jezgre, a nisu se dalje prenosili. Na jednom se stećku vidi, kako se započeo oblikovati, pa se od toga odustalo, te je nesvršen ostao na mjestu, gdje se ubrao. Tako se pronašao kamenolom stećaka za nekropolu sv. Spasa, a valjda i ostalih stećaka, kojih ima u selu Cetini. Na osnovu naziva položaja »Plazaljke« utvrdio se jedan način prijevoza stećaka, što je izloženo u autorovoj radnji pod naslovom: »Prinos poznavanju porijekla i načina prijevoza stećaka«, koja izlazi u Istoriskom glasniku, koji je posvećen J. Radoniću.

3. Potok. Sjeverno od Totičevih kuća nalazi se potok, koji je nazvan općim imenom »Potok«. Taj je nedavno skrenuo tokom i raznosio zemlju, te tako otkrio dva groba, koja se vide s njegove desne strane. Seljaci su oba pretražili i tvrde, da uz skelet nije bilo nikakvih priloga.

4. Rijeka Cetina. Jugozapadno od crkve sv. Spasa u rukavu Milaševa vrela rijeke Cetine (Cetina ima više vrela!) bio je otok, koji su seljaci uklanjali iz rijeke prošlog ljeta. Tada su se namjerali na zabijeno kolje usred rijeke, te su to kolje ostavili in situ, i ono se vidi za niskog vodostaja (sl. 11). Sumnjajući, da se ne radi o ostacima sojenica, pretraživao sam po izbačenoj, ali već zaoranoj zemlji, ne bi li naišao na bilo kakav kulturni trag, no nisam se ni na što namjerio. Stoga me spopada sumnja, da se ovdje možda radi o ostacima srednjovjekovne vodenice stare Vrlike, koja se nalazila na vrelu Cetine, te stoga ovaj nalaz ovdje priopćujem.

Sinj. Na dnu južnog podanka uzvisine, na kojoj se diže stara tvrđava Sinj, a nedaleko od puta, koji vodi u Rudušu, na njivi iza Deličeve kuće, pronašlo se nekoliko grobova pri sadnji badema. Prema opisu grobova, što mi ga je dao g. Vice Mijač, čini se, da bi se ovdje moglo raditi o starohrvatskoj nekropoli.

REKOGNOSCIRANJE NEKROPOLA SA STEĆCIMA

Savezni institut za zaštitu spomenika kulture povjerio je piscu ovih redaka istraživanje i registraciju stećaka u dolini gornjeg toka rijeke Cetine. Za tu sam svrhu ponudio suradnju kustosu Grabovcu i asistentu-konzervatoru Petriću. Osim toga prešlo se određeno područje istraživanja, te su se registrirali i neki položaji u okolini Knina. Među registriranim položajima nalaze se djelomice otprije poznati, a djelomice ih je autor u toku registracije otkrio, te se svi ovdje iznose:

1. *Podglavaš.* Na položaju Ukarepa u vinogradu Martina Gojevića nalazi se jedan stećak.

2. *Cetina.* Nedaleko glavnog, Četnikova, vrela rijeke, a s lijeve strane toka, nalaze se dva stećka.

3. *Cetina.* Nekropola sv. Spasa, preko 700 stećaka.

4. *Cetina.* Preočansko groblje sa 5 stećaka i 4 istovremena križa bez stećaka.

5. *Cetina.* Pločati most sa 33 stećka.

6. *Cetina.* Bare, nedaleko Pločatog mosta 1 stećak.

7. *Cetina.* Vukovića most, na rukavu Milaševa vrela rijeke 27 stećaka.

8. *Kijevo*. Uz seoski put kod Bačićeva vinograda 8 stećaka i 1 križ bez stećka.

9. *Kijevo*. U seoskom groblju kod crkve sv. Mihovila nalaze se 2 stećka.

10. *Kotluša*. Na položaju Metaljke, između Kotluše i ceste Sinj-Knin, nalazi se nekropola od 19 stećaka.

11. *Mahovice* kod Vrlike. Na položaju Zdanj, uz granicu između kotareva Sinj i Knin, nalaze se dvije grupe stećaka, u jednoj 5, a toliko isto u drugoj, samo što druga ima još i 10 fragmenata stećaka.

12. *Mahovice*. U Ercegovoj ogradi ima jedan osamljen krst, a podalje od njega jedan učelak.

13. *Mahovice*. Kod Petkovića kuća na položaju Grebljice nalazi se 57 stećaka (sl. 12).

14. *Mahovice*. Kod seoskog groblja, a izvan ograde groblja prema istoku, nalazi se jedan krst.

15. *Vinalić* kod Vrlike. Uz seoski put na Bakovića glavici nalazi se 14 stećaka.

16. *Urlika*. Na položaju »Trepeljike« blizu crkve sv. Petra, a uz put, koji vodi u Vinalić, nalaze se tri stećka.

17. *Podosoje* kod Vrlike. Na glavici ispod Gabrića kuća, a u pravcu Strazina, postoje četiri stećka i jedan fragment.

18. *Podosoje*. Na Crkvini kod Ratića kuća ima 6 stećaka.

19. *Gornji Koljani* kod Vrlike. Na Marinkovoj kosi nalaze se 22 stećka.

20. *Donji Koljani*. Kod kuće Vase Zagorca, uz rijeku Cetinu, postoji nekropola od 37 stećaka.

21. *Biskupija* kod Knina. Na poznatom položaju Crkvina nalazi se 127 stećaka.

22. *Biskupija*. Kod kuće Špire Rusića, na položaju Mramor, nalazi se jedan stećak.

23. *Ridane* kod Knina. U groblju, kod parohijske crkve sv. Ilije, nalaze se tri stećka (sl. 13).

KONZERVATORSKI RADOVI NA ARHEOLOŠKIM OBJEKTIMA

Ove godine nastavilo se i dovršilo konzerviranje i restauriranje najveće bazilike u Biskupiji, koja se nalazi na položaju Stupovi.

Inicijativom uprave muzeja, a djelomičnim troškom Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, zaštitio je muzej neprestano ugroženi objekt Crkvinu u Biskupiji time, što se uokolo revizijom pretraženog kompleksa zasadio pirokantus.

Na isti način kao i na Stupovima učvršćeni su i restaurirani temelji starohrvatske crkvice na Lopuškoj glavici u Biskupiji. Tako su u Biskupiji tri objekta ostala zauvijek otkrivena, i to: na Crkvini, Stupovima i na Lopuškoj glavici. Temelji četvrte crkve na Bukorovićevim baštama nisu mogli ostati otkriveni, jer nije izvlašten teren, na kojem se oni nalaze, te smo ih morali zatrpati. Zbog historijskog značaja ovog sela morat će jednom i ovi ostaci biti na vidjelu.

Subvencijom Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju nastavio je ovaj muzej konzerviranjem crkve sv. Spasa u selu Cetini za vrijeme kampanje iskopavanja. Ove godine fugirane su vanjske površine svih zidova crkve, kao i zvonika u visini ostalih zidova crkve, dokle je mogla doprijeti skela. Podjedno se stalo opasivati groblje prilično jakim suhozidom u namjeri, da se objekt potpuno zatvori, kako bi čitav ostao zaštićen od neprekidnog oštećivanja. Zid se podigao na istočnoj, južnoj a velikim dijelom i na zapadnoj strani groblja. Preostaje da se u idućim zahvatima konzervira jako trošan zvonik i unutrašnje plohe zidova crkve te da se dokonča suhozidna ograda na zapadnoj i sjevernoj strani groblja.

Ove je godine čuvar kninske Tvrdave, koja je vlasništvo muzeja, čistio Tvrdavu od kamenja i žbunja, a također kljaštrio pomlađenu šumu, koja je u ratu bila postradala.

RADOVI OKO REKONSTRUKCIJE I RESTAURACIJE KAMENIH SPOMENIKA U SPREMIŠTU MUZEJA

U toku ove godine izvršila se idejna rekonstrukcija ciborija (v. Starohrvatska prosvjeta III. serija br. 1, str. 281), što je po autorovim uputama i svojim snalaženjem izvodio klesar-restaurator našega muzeja Petar Marović. Rekonstrukcija je znatno omogućena revizijom iskopina, koja se g. 1950. izvršila na Crkvini u Biskupiji, jer je tada iskrslo na javu dosta ulomaka ovog ciborija, od kojih su dva pružila elementarne podatke za rekonstrukciju. Dosada je potpuno rekonstruirana komplicirana košara. To je učinjeno na taj način, da su se originalni ulomci povezali bakrenim šipkama, a međuprostor se ispunio smjesom od mljevenog kamena i cementa. Na dopunjenim površinama izveo se dekor, gdje je za to bilo dekorativnih elemenata.

Marović se posebno pozabavio studiranjem rekonstrukcije otučenog kapitela, koji je pripadao ciboriju, a bio dekoriran motivima životinja, te mu je pošlo za rukom rekonstruirati ga (sl. 20). Pored ovoga restaurirano je nekoliko objekata, koji su se po frakturi spajali.